

De lege plek (2)

Beste mensen van de Lier

In deze cyclus willen we nadenken over de samenleving, ... in het groot maar ook in het klein: de groepen waar wij deel van uit maken en ook over onze gemeenschap van de Lier.

Vorige week gaf Patrick de voorzet. Is het jullie opgevallen dat Patrick vooral vragen stelde, af en toe een stuk van een antwoord, ... maar dat ieder antwoord nog meer (nieuwe) vragen opriep. Het is ook niet de bedoeling dat je op het einde van de toespraak zegt: "Amen, Alleluia" maar dat wij met allerlei vragen achterblijven. En daarmee kunnen we dan verder aan de slag.

Wat heb ik onthouden uit de toespraak van vorige week? In iedere samenleving, groep, gemeenschap is er een onzichtbare lege plaats.

Die lege plaats is iets heel delicaat. Als iemand die plaats inneemt kan dit bedreigend zijn... "Waarom moet die dit naar zich toe trekken? Waarom moet die zich zo aanstellen?" Gezag staat onder verdenking.

Maar als niemand de lege plaats durft in te nemen gebeurt er ook niets. En 'niets' is niet neutraal want dit is steeds ten koste van de zwaksten. Het schaamteloze winstbejag en ongezonde zucht naar macht is gebaat bij chaos en leegte. Het vindt zelf wel zijn weg en is gebaat bij het feit dat er niemand de lege plaats durft in te nemen.

De bijbel heeft aangevoeld dat het belangrijk is voor wie of wat kwetsbaar is dat die lege plaats door 'mensen' ingevuld wordt. Er wordt gedroomd en uitgezien naar een koning. Maar anderzijds zijn er de profeten die zich doorgaans érg kritisch uitlieten over de koning en het koningschap.

Mijn ervaring is dat de lege plaats innemen iets is dat je niet altijd bewust opzoekt, ... maar soms overkomt het je. Je wordt ertoe geroepen ... door de omstandigheden, ... soms ook door iemand anders die zegt: doe maar! Eigenlijk sta ik er niet voor te springen, maar iemand moet het doen!

Patrick gaf een mooi voorbeeld ... bijvoorbeeld bij een overlijden in de familie. Blijft iedereen aan de kant zitten, dan is de leegte erg leeg. Gelukkig is er meestal iemand die zich geroepen voelt om in de lege plaats te gaan staan en een voorstel doet, mensen samenbrengt, ... die het zich aantrekt.

Bij gebrek aan voldoende mensen wordt de lege plaats (zou dat eigen zijn aan onze tijd(?), ingenomen door 'procedures'. Het is de ziekte van organisaties die te groot geworden zijn en waar niemand de lege plaats durft in te nemen. "Maar wie heeft dat nu eigenlijk beslist?" Dat weten we niet ... men zegt dat, men heeft dat beslist, dat zijn richtlijnen van bovenaf!" Op die manier krijg je een paraplu-samenleving. Als het begint te regenen trekt iedereen zijn paraplu open. En wie geen paraplu heeft wordt nat.

In die zoektocht naar een invulling voor de lege plaats heeft het bijbelse volk ten slotte voor een koning gekozen. Maar de koning werd niet verafgood. De kleine, pijnlijke kanten van de koningschap werden niet onder het tapijt geveegd.

In een krantenartikel dat ik deze week onder ogen kreeg werd het voorbije presidentschap van Obama besproken. De journaliste stelde dat ze een zekere bewondering had voor Obama ...niet voor de 'mythe' maar voor de 'mens' ... dat Obama één van de zeldzame politici is op dit niveau die een zeker gevoel voor zelfreflectie heeft behouden. De meeste toppolitici zijn gesloten oesters.

Iedereen die ooit verantwoordelijkheid heeft genomen, met zin of met frisse tegenzin, weet hoe het gaat. Je wordt op het schild geheven, maar al even snel kun je er aftuimelen. Soms heb je als leider alleen maar de keuze voor de minst slechte oplossing. En als je dat beseft en teveel laat blijken kan dit als teken van zwakte worden gezien ... wordt je afgerekend op een pretentieloos zinnetje als 'wir schaffen das!'

Laten we ons als kritische gemeenschap rond de bijbel niet vangen aan, enerzijds, het verafgoden van de leider, de koning, degene die de lege plaats inneemt. Maar laten we er op letten van onze leiders ook geen zondebok te maken. Wij hebben, als individu en vooral als gemeenschap, zelf een rol te spelen ... we kunnen het ons niet permitteren om aan de zijlijn te blijven staan.

Waar we binnen de Liergemeenschap volop mee aan het experimenteren zijn is het 'gedeelde voorgangerschap' (in de liturgie maar ook daarbuiten). We laten niet los dat er iemand de lege plaats moet innemen... geen formalistische democratie van de helft plus één... maar een actieve democratie waarbij afwisselend verschillende mensen uitgedaagd worden om de lege plaats in te nemen.

Dat idee van een gedeeld, wisselend leiderschap is blijkbaar een moeilijk idee. In de tweede helft van de 19e eeuw werkte de beeldhouwer Rodin in opdracht van de stad Calais aan een beeldengroep. Het moest een verhaal van moedige helden worden. Een aantal vooraanstaande burgers zouden zich, op gevaar van eigen leven, gaan overgeven aan de vijand om de stad te redden. Geheel tegen de conventies van de tijd koos Rodin niet voor een piramidale compositie. Bij gelijkaardige heldhaftige romantische en neoclassicistische beelden werd steeds gekozen voor een piramidevorm ... de 'grote leider/held' stond bovenaan en wees anderen de richting (zoals in een beeld van Francois Rude op de Arc de Triomphe in Parijs). Rodin zette alle figuren op gelijke hoogte. Rodin wilde ook geen sokkel ... de figuren moesten gewoon op de grond staan. Hier was men blijkbaar toch niet klaar voor. Uiteindelijk werd de beeldengroep toch op een sokkel geplaatst.

Hiermee wil ik aangeven dat 'ons' experiment geen vanzelfsprekendheid is en nooit geweest is. Voor de experimenten in onze gemeenschap kan het zoeken, het mislukken en het 'voortschrijdend inzicht' uit het bijbelse verhaal als klankbord dienen.

Er zijn verschillende manieren om de lege plaats in te nemen. In het bijbelse verhaal wordt gedroomd van een koning. De realiteit van het koningschap (met alle kleine kanten en mislukkingen) wordt niet onder de mat geveegd. De profeten nemen op een andere manier de lege plaats in. Zij houden de machthebbers een spiegel voor.

De bijbel heeft ook onmiskenbaar een gevoel voor het groteske, het carnavaleske. We kennen het Poerim-verhaal uit het boek Esther. In het tweede testament is de lezing van vandaag (Joh. 19: 1-8) eigenlijk een carnavalachtige scène die veel beeldende kunstenaars heeft geïnspireerd.

Het beeld roept een verwant beeld op van het kersttafereel. Iedereen, ook de drie wijzen uit het Oosten, rond de kribbe. Een beeld waar Patrick vorige week naar verwees. Hoe absurd! Dat de 'koning van het heelal' een weerloos pasgeboren kindje is.

En nu ook dit beeld: hoe absurd! Dat 'de mens' (Ecce Homo) ... wie we ten diepste zijn het meest getoond wordt in het beeld van die bespottelijke carnavalsfiguur met doornkroon en cape.

Hoe absurd ... en toch is het belangrijk dat het carnavaleske, spot, ironie en zelf-ironie een plaats krijgt in de wording van een gemeenschap.

Zonder volledig te zijn kun je dit allemaal facetten van het gedeelde, afwisselde voorgangerschap noemen: de koning, de profeet, maar ook: de clown, de carnavalsfiguur, de nar. In groepen, gemeenschappen hebben zij een belangrijke rol ... de mensen die de lege plaats op die manier durven in te nemen, ... de narren ... die met hun gevoel voor het absurde de dingen af en toe op hun kop zetten, die de sacrale sfeer durven doorbreken ...

Ik maak van de gelegenheid gebruik om bij de honderste verjaardag van Toon Hermans te pleiten voor de ironie. Ironie, niet te verwarren met cynisme!

Misschien is het een welkome aanvulling van het Jezus-beeld om Jezus ook te zien als een carnavalsfiguur met typisch (zeg maar Joodse) humor (want dat was hij natuurlijk).

Bepaalde Jezus-scènes worden traditiegetrouw met een gewijde ernst voorgelezen in onze kerken. Maar misschien moeten we bij bepaalde verhalen een andere toon hanteren.

Toen onze dochter in de lagere school zat stelde ze ons een vraag. Papa, mama, ... wat denk je hierover?" Wij beantwoordden de vraag met een wedervraag: 'wat denk jij er over?' Haar reactie: "zeg, je gaat toch niet beginnen zoals Jezus hé!" "Wat bedoel je?" "Als ze hem een vraag stelden beantwoordde hij die altijd zelf met een vraag!" ...

Hilarische situaties toch ... als Jezus antwoordt op de vraag "zijt gij de koning der Joden": "Gij zegt het"

Of zijn uitspraak "Wie zonder zonde is werpe de eerste steen" ... of zijn uitspraak over in plaat van één mijl twee mijl mee te lopen.

Zo'n uitspraken kun je toch niet beluisteren zonder minstens een glimlach?

Ook mensen die gevoel hebben voor het carnavaleske, voor ironie, voor de absurde omkering kunnen een belangrijke rol spelen in een gemeenschap. Ook zij zijn kwetsbaar. Ik moet denken aan een schilderij van Ensor 'de wanhoop van Pierrot'. Een kwetsbare figuur, omringd door groteske maskers.

Het is een kwetsbaarheid als antwoord op het geweld.

In het boekje zie je een afbeelding "De kruisdraging" ... lang toegeschreven aan Bosch (uit het museum van Gent). Of het nu een écht Bosch is of niet, het is en blijft een meesterwerk.

Een grote scène ... met in het middelpunt het enige rustpunt uit de compositie. Christus die vrijwillig koos om die lege plaats in te nemen. En op die manier een spiraal van geweld even heeft opgeheven.

Als gemeenschap komen we wekelijks samen rond dat verhaal van Jezus, ... dat ongelofelijk absurde verhaal over laatsten die eersten zullen zijn, een verhaal over een volledig politiek incorrecte vreemde snuiter die vriend aan huis was bij allerlei vreemde tisten. Ik denk dat gemeenschappen die samenkomen rond dit verhaal ook iets te betekenen hebben in het grotere maatschappelijke verhaal.

Het is begrijpelijk dat mensen ontgoocheld zijn over 'hun' leiders ... ook dat is van alle tijden zeker? Maar we kunnen het ons niet permitteren om cynisch te zijn over de politiek. Politiek betekent 'zorg voor de stad, de polis'. Dat is iets dat je niet alleen aan de officiële leiders mag overlaten.

Ons land heeft een traditie van een 'société civil' ... een kritisch en creatief middenveld. Ik denk dat we dat (in zijn niet al te verzulde variant) moeten koesteren. En hierbinnen hebben wij zeker een originele rol te spelen.

Ook hier is het – ik spreek ten persoonlijke titel- belangrijk dat een gemeenschap als de Lier ook durft de lege plaats in te nemen.

Vandaag doet de hand en morgen de voet
Wat goed is, wat moet
Maar geen in dit land is koning voorgoed
Niemand
(H. Oosterhuis)

Tommy Vandendriessche
De Lier, 22 januari 2017